

STARA BRATOVŠTINA PRESV. TIJELA KRISTOVA U SPLITU

Ivan OSTOJIC

Na području Rimskoga Carstva već od prije careva su poznate religiozne korporacije građana osnovane radi obrane staleških interesa i uzajamne pomoći. I stari su kršćani stvarali slične zajednice sazidane na temelju evanđeoske poruke. Članovi su se takvih zadruga međusobno nazivali braćom, bratski su pomagali jedan drugome u potrebi i bolesti, a prema umrloj braći iskazivali poseban pijetet zadušnicama, svečanim ispraćajem i doličnim pokopom. Tragove vjersko-humanitarnih udruženja kršćana svjetovnjaka nalazimo na Istoku već u IV. stoljeću. Na Zapadu se javljaju nešto kasnije, u VII. i VIII. stoljeću. Međutim su zajednice na Zapadu brojnije, bolje uređene i vrše jak utjecaj u društvu od posljednjih stoljeća srednjega vijeka do duboko u XVIII. stoljeće. Poslije toga opadaju, gube svoje nekadašnje značenje i najvećim dijelom nestaju. To vrijedi osobito za francuske, njemačke, iberske i talijanske gradove.

Na kršćanskom Zapadu religiozne korporacije laika nazvane su latinskim imenom *confraternitates* ili, na hrvatski prevedeno, *bratovštine*. Prema glavnoj namjeni postojala su dva tipa bratovština. Veći broj od njih istakao je kao svoj osnovni i gotovo jedini cilj unapređivati određenu vrstu ili stanovito područje javnoga bogoštovlja i uzdržavati određenu crkvu, sve to u djelotvornoj ljubavi i međusobnu poštivanju. Ostale bratovštine, premda također religioznoga karaktera, imale su pred očima u prvom redu uzajamnu stalešku i materijalnu solidarnost. Ove su bile uređene za obrtnike i zanatlije pojedinih struka te su kao staleško udruženje osim međusobne pomoći regulirale i proizvodnju svoje struke. Ukratko, jedne i druge su htjele pridizati svoje članove vjerski, odgojno, ekonomski, društveno i kulturno. Ili, da se izrazimo starim rječnikom, imale su »*užiti veselje za nastojati na dilovanja od bogoljubnosti i milošće*«. ¹ Iako su upravo neki crkveni redovi, barem u početku, širili bratovštine, nisu bratimi bili nikakvi redovnici, jer niti su polagali zavjete niti su živjeli u zajednici. Malen broj bratovština bio je ustanovljen za svjetovni kler, redovito su se one sastojale od svjetovnjaka, zato su ih nazivali laičkim udrugama (*societates laicorum*).

U naše primorske gradove bratovštine su stigle preko Italije, gdje su bile poznate vjerojatno već u X., sigurno u XI. stoljeću. ² Bianchi, povjesničar zadarske Crkve, ne spominjući izvora, napisao je da je bratovština zlatara u Zadru ustanovljena 1176. godine. ³ Prva dokumentirana vijest o bratovštinama u Dalmaciji potječe iz 1185. godine, kad ih je pokrajinska sinoda održana

¹ Vidi u Dodatku ove radnje.

² *Enciclopedia italiana (Treccani)* XI, str. 125, Milano 1931.

³ CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara cristiana* I, str. 508, Zara 1877.

u Splitu zabranila ovim riječima: »*Ne conventicula fiant, quae fraternitates appelluntur*«. Tu je zabranu dalmatinskih biskupa potvrdio papa Urban III.⁴ Zabrana je uslijedila po svoj prilici zbog toga što se onaj prvobitni tip bratovština bio izrodio. Prvi jači poticaj za njihovu obnovu potekao je i u Italiji i kod nas u XIII. stoljeću od novoosnovanih prosjačkih redova, koji su im bili utisnuli pečat oštre pokore. Članovi takvih bratovština zvali su se *fratres de poenitentia* ili *flagellantes*, jer su se u određene dane javno bičevali, kako bi trpljenjem okajali svoje i tuđe grijeha. Ali nakon prvotnoga pretjeranoga zanosa stale su nicati umjerene bratovštine obaju smjerova — posve religiozno-karitativnoga, i staleško-zaštitnoga. Članovi tih starih bratovština u Dalmaciji bili su redovito pučani, dapače su redovito osnivane za same pučane. Malo koja je primala i pučane i plemiće.

Svaki grad u Dalmaciji imao je po više bratovština. Tako ih je u Zadru bilo osnovano preko šezdeset,⁵ u Splitu preko pedeset, u Trogiru preko dvadeset,⁶ još veći broj u Dubrovniku,⁷ više ih u Šibeniku⁸ i po drugim gradovima. Na taj je način velika većina gradskih obitelji bila upisana u neku bratovštinu. U selima su se pojavile kasnije nego u gradovima. Dalmatinci su i u tuđini, ako ih je u nekom mjestu živjelo više, sami ili zajedno s drugim Hrvatima osnivali bratovštine za svoje sunarodnjake, kao npr. kod hrvatske crkve sv. Jeronima u Rimu ili kod Sv. Jurja i Sv. Tripuna u Mlecima.⁹

Zajednice u kojima je ovdje riječ u latinskim su se spomenicima kod nas uz *confraternitates* zvale još *confraternae*;¹⁰ *fraternitates*, *fratulae*,¹¹ *frataliae*, *frattariae*,¹² *fratrinae*, *fratiae*,¹³ *societates*,¹⁴ *congregationes*⁵ i *scholae*. Prema tome su se članovi tih udruženja nazivali *confratres*, *fratres*, *consodales* ili *sodales*. — U hrvatskim spomenicima zadruga kojima se ovdje bavimo susreću se pod imenima: *bratovštine* ili *bratovščine*, *bra(t)štine* ili *braščine*, *bratimštine* ili *bratimščine*, *bratimstva* ili *bratinstva*, *bratistvine*, *bratstva* i *bratijenstva*,¹⁶ *fratrije* ili *fratilje*¹⁷ i napokon *škole* ili *skule*.¹⁸ Njihovi su pak članovi *bratimi*, *braća* ili *braćenici*.¹⁹

Svaka je bratovština imala vlastiti statut nazvan *matricula*, *madrikula*²⁰ ili *mariegola*, koji je utvrđivao svrhu udruženja i uređivao odnose među članovima. Ti su statuti, prema vremenu postanka i staležu bratimâ, bili napisani latinski, talijanski ili hrvatski. Svaka je uzimala naslov nekog nebeskog zaštitnika i vodila brigu o njegovoj crkvi ili barem o oltaru njemu posvećenu, pa se dobrim dijelom njima mora pripisati što su dalmatinski gradovi mogli držati onako velik broj crkava i crkvice. Mnoge su se bratovštine u procesijama ili na sprovodima oblačile u odjeću posebna kroja i boje. Tu su odjeću

⁴ T. SMICIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije II*, str. 203, Zagreb 1904; DANIELIS FARLATI, *Illyricum sacrum III*, str. 217, Venetiis 1765.

⁵ VLADE CVITANOVIC, *Bratovštine grada Zadra u Zadar* (zbornik), str. 459, Zagreb 1964.

⁶ IVAN STROHAL, *Bratstva (bratovštine) u Starom Trogiru u Rad JAZU CCI*, str. 62, Zagreb 1914.

⁷ Dr KOSTA knez VOJNOVIĆ, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici dubrovačkoj od XIII do konca XVIII vijeka II*, Zagreb 1900; Dr VINKO FORETIĆ, *Dubrovačke bratovštine u Casopis za hrvatsku poviest*, sv. 1—2, str. 16—33, Zagreb 1943.

⁸ UGO INCHIOSTRI, *Corporazioni laiche e religiose a Sebenico e una Mariegola inedita del secolo XV u Archivio storico per la Dalmazia*, vol. IV, str. 162—168, Roma 1928.

⁹ CVITANOVIC, n. dj., str. 459.

¹⁰ *Archivium Capituli Spalatensis* (dalje A. C. S.), 93 f. 26.

¹¹ *Arhiv Splitske Nadbiskupije, Splitski odio* [dalje A. S. N.(S)], 15 f. 8.

¹² Reljef i natpis na zidu katedralne sakristije u Splitu; *Starine JAZU*, 44, str. 89.

¹³ VOJNOVIĆ, n. dj. I, str. 1.

¹⁴ FARLATI, n. dj. III, str. 546, 547.

¹⁵ VOJNOVIĆ, n. dj. I, str. 19.

¹⁶ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (dalje Rj. Ak.) I, str. 596, 601—604, 607—609, Zagreb 1880—1882.

¹⁷ Rj. Ak. III, str. 70, Zagreb 1887—1891.

¹⁸ VLADIMIR MAZURANIĆ, *Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik*, str. 1320, 1426, Zagreb 1908—1922.

¹⁹ Rj. Ak. I, str. 575, 576, 601.

²⁰ BOZIDAR FINKA, *Novigradska madrikula škole Blažene djevice Marije od svetoga luzarja u Starine JAZU* 48, str. 169, Zagreb 1958.

sačinjavali tunika, kukuljica i pas, te je ona ili neko obilježje na prsima građanskoga odijela razlikovalo jednu bratovštinu od druge.²¹ Kad god bi bratovština nastupala korporativno, pred njom bi se na koplju nosio njezin znak u obliku slike ili kipa. Redovito su članovi bili muškarci, ali je, iako rijetko, bilo bratovština za same žene, a neke su primale i muškarce i žene. U pokojoj je bio utvrđen najveći broj bratima, koji se nije smio prekoračiti.

Mletačka vlada gledala je obično dobrim okom bratovštine u dalmatinskim gradovima, pa se preko njih pučanima (čisto plemićkih nije ni bilo) pružao nadomjestak neke vlasti, nekakva upravljanja. Mogli su nekoga birati, nekome zapovijedati i za svoju zajednicu stvarati djelotvorne odluke. Dapače su pučke bratovštine ponegdje postajale i nekakav činilac u svjetovnom pravu, ukoliko su njihovi upravitelji u određenim slučajevima sudili ne samo u kaznenim nego i građanskim sporovima među bratimima. I na taj su način mogli davati oduška svojim ambicijama, budući da se u feudalnom društvu drugačije nisu mogli domoći ni časti ni vlasti.²²

Bratovštine su bile pučanima ujedno kao neki odušak koji im je unosio promjene i osvježanje u tmurnu svakidašnjicu. U njima bi oni dizali glas

Iz Arhiva splitskoga kaptola izložena je u riznici katedrale knjžica pod protiv domaćih plemića, koje su vječno gledali pred sobom kao svoje izrabljivače. Svoje su zahtjeve neko vrijeme upravljali gradskom knezu kao zastupniku vlade, preko delegacije koju su sačinjavali članovi uprava svih bratovština u gradu. Mletačkoj pak aristokraciji nije bilo mrsko da ima netko koji ne daje mira i osporava prava onima što su joj vječno dodijavali iznoseći privilegije vjekovne gradske autonomije, u kojoj su gradski plemići bili ili htjeli biti sve. Osim toga, ustajući na niže, ali neposredne i prisutne gospodare, pučani se ne bi uvijek sjetili buniti protiv onih viših, ali daljih i nevidljivih. — Kad su se pak neplemići podijelili u bogatije građane i siromašniji mali puk, bratovštine su bile na strani siromašnijih.²³

Nerijetko se zaboravlja odati dužno priznanje bratovštinama koje su, osim što su podigle ili sačuvala od rušenja toliko starih crkava, mnogima od njih pribavile vrijednih umjetnina i kulturnih spomenika u dragom kamenju, zlatu, srebru, bronci, mramoru, bjelokosti, drvu, na platnu ili pergameni. I naši povjesničari umjetnosti, obrađujući bratimsku baštinu, ne sjetu se uvijek kazati da su svoja otkrića pronašli u kvadernama ili kartama, koje doduše danas sačinjavaju dio fundusa raznih arhiva, ali su ih ispisali bratimski »škrivani« za bratimske škrinje.

SPLITSKE BRATOVŠTINE

Već smo kazali da je u Splitu od XIV. do XVIII. stoljeća osnovano preko pedeset bratovština. Jedne su trajale duže, a druge kraće vrijeme, ali ih je u prva tri stoljeća novoga vijeka uvijek bio velik broj. Ovdje navodimo sve nama poznate i raspoređujemo ih po stoljećima i prema godinama njihova osnutka ili prema najstarijoj vijesti o njima. Gdje znamo, označujemo i njihova sjedišta.²⁴

XIV. stoljeće: Sv. Anđelâ, spominje se 1342.; *Sv. Nikole od Zdorija*, osnovana 1349.²⁵; *Sv. Duje*, spominje se 1359. u istoimenoj katedrali; *Sv. Luke*, spo-

²¹ Po svjedocanstvu nadbiskupa Stjepana Cupillija 1713. godine ih je bilo 25, od kojih su 6 u procesijama nosile *vestes proprias* (FARLATI, n. dj. III, str. 547).

²² STROHAL, n. dj., str. 47—48.

²³ GRGA NOVAK, *Povijest Splita* II, str. 241, 247, Split 1961.

²⁴ Ovaj popis je izrađen uglavnom prema podacima što ih je sabrao GRGA NOVAK [*Povijest Splita* (dalje *Pov. Spl.*) I, str. 392—394; II, str. 372—376, Split 1957, 1961].

²⁵ Nadbiskup Markantun de Dominis u vizitaciji crkve sv. Klare 1604. godine zapaža: *In altari Sancti Nicolai de jurisdictione fratratee S. Nicolai nautarum non est crux* [A. S. N. (S) 15 f. 8].

minje se 1359.; *Sv. Petra de Magnis Lapidibus*, spominje se 1359.; *Sv. Ivana*, spominje se 1360.; *Sv. Nikole de Serra*, spominje se 1361. u istoimenoj crkvi na Marjanu; *Sv. Duha*, spominje se 1369. u istoimenoj crkvi u gradu.

XV. stoljeće: *Sv. Kate*, osnovana 1404.; *Sv. Antuna*, spominje se 1412.; *Sv. Mihovila*, spominje se 1412.; *Sv. Filipa i Jakova*, spominje se 1423.; *Sv. Križa*, osnovana 1439. u istoimenoj crkvi u Velom Varošu; *Sv. Anastazija*, osnovana 1442. u katedrali; *Sv. Roka*, osnovana 1451.; *Sv. Arnira*, spominje se 1467.; *Gospe od Pojišana*, osnovana 1470. u istoimenoj crkvi^{25a}; *Gospe od Zvonika*, spominje se 1472. u istoimenoj crkvi; *Gospe od Poljuda*, osnovana 1484. u istoimenoj crkvi; *Sv. Sakramenta*, osnovana 1491. u katedrali.

XVI. stoljeće: *Gospina Začeca*, postojala 1546.;²⁶ *Gospe od Dobrića*, osnovana 1558. u istoimenoj crkvi; *Sv. Barbare*, osnovana 1582. u istoimenoj crkvi; *Bezgrešnog Začeca*, osnovana 1588. u crkvi konventualaca; *Sv. Martina*, osnovana 1590. u splitskom Varošu.

XVII. stoljeće: *Sv. Fabijana i Sebastijana*, osnovana 1600. u crkvi konventualaca; *Bombardijera*, postojala 1604. u crkvi sv. Marije de Taurello²⁷; *Sv. Petra*, osnovana 1613. u istoimenoj crkvi na Luću; *Sv. Mihovila*, osnovana 1618. u istoimenoj crkvi de Mare; *Imena Isusova*, osnovana 1624.; *Gospe od Žrnovnice*, osnovana 1626. u crkvi konventualaca; *Sv. Krunice*, osnovana 1626.; *Gospe od Seoca*, osnovana 1645. u istoimenoj crkvi; *Sv. Ante Padovanskoga*, osnovana prije 1664. u crkvi konventualaca; *Sv. Nikole*, osnovana 1667. u istoimenoj crkvi de Pedemonte; *Postolara i papučara*, osnovana 1682. u crkvi sv. Filipa i Jakova; *Sv. Petra de Solurat*, postojala 1689. u istoimenoj crkvi; *Dobre smrti*, osnovana 1690. u crkvi sv. Filipa; *Sv. Karla*, postojala 1683. u istoimenoj crkvi; *Sv. Monike*, osnovana 1683. u crkvi Gospe od Zdravlja; *Gospe od Spinuta*, osnovana 1691. u istoimenoj crkvi; *Sv. Jakova*, postojala u XVII. stoljeću.

XVIII. stoljeće: *Sv. Josipa*, osnovana 1700. u katedrali; *Kršćanskoga nauka*, osnovana 1703. u crkvi Sv. Duha;²⁸ *Sv. Luke*, osnovana 1710. u istoimenoj crkvi; *Isusa Propetoga*, osnovana 1724. u crkvi dominikanaca; *Sv. Sebastijana*, osnovana 1726. u crkvi sv. Roka; *Gospe od Zdravlja*, osnovane 1750. u crkvi Sv. Križa; *Sv. Jere*, osnovana 1753. u istoimenoj crkvi; *Sv. Omobona ili Krojača*,²⁹ osnovana 1758. u crkvi sv. Filipa; *Andela Stražanina*, osnovana 1759. u crkvi sv. Križa.

Najstarija vijest o jednoj splitskoj bratovštini potječe iz 1342. godine i odnosi se na bratovštinu koja je nosila ime sv. Anđela, a najstarija od sačuvanih matrikula je ona Sv. Nikole od Zdorija, sastavljena 1349. godine. Arhiv Splitskog katedralnog kaptola čuva matrikule Sv. Sakramenta, Sv. Duje, Sv. Anastazija, Gospe od Pojišana i Gospe od Dobrića, koje su napisane na pergameni i neke od njih urešene minijaturama.³⁰ Najviše splitskih bratovština je osnovano u XVII. stoljeću.

^{25a} Giacomo CHIUDINA, *Santuario della B. V. Maria di Poisan*, str. 10, Venezia 1887.

²⁶ Spominje se 1546. godine, kad se na Peristilu gradila kapela Gospe od pojasa (A. C. S. 187 f. 30—31). Sadašnja kapela Gospina Začeca na Peristilu, prema na njoj urezanu natpisu, podignuta je 1650. godine.

^{26a} A. C. S. 213. Matrikula comença nel anno del Nro Redemptor 1558 adi primo del mese di Aprile.

²⁷ De Dominis u vizitaciji crkve Sv. Marije de Taurello 1604. godine: *Fratalea Bombarde-rorum* svakoga mjeseca daje služiti jednu misu na oltaru Propetoga [A. S. N. (S) 10 f. 28].

^{27a} Bratovština Gospe od Karmela osnovana je g. 1605. u crkvi Gospe od Pojišana (v. *Spomenica Gospe od Pojišana*, str. 9, Split 1939.)

²⁸ A. S. N. (S) 51 f. 40. Osnutak je naredio nadbiskup Stjepan Cosmi i upravu povjerio redovnicima zvanim *Somaschi*, koji su onda vodili splitsko sjemenište.

^{28a} Bratovština Sv. Mande osnovana je g. 1726. u istoimenoj crkvi na Marjanu (v. R. VIDOVIC, *O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru*, Čakavska rič br. 2, str. 86, Split 1973.)

^{28b} Bratovština Gospe od Začeca osnovana je g. 1727. u crkvi na Poljudu (v. *Bulletino di archeologia e storia dalmata* IV, str. 42, Split 1881.)

²⁹ Pod imenom istoga sveca postojala je bratovština krojača i u Zadru (CVITANOVIĆ, n. dj., str. 461).

³⁰ A. C. S. sv. 213, 215, 484, 486. U istom arhivu ima još računskih knjiga ili bilježaka bratovština Sv. Duha (sv. 479—482), sv. Anastazija (sv. 214, 216—221) i Sv. Krunice (sv. 483).

Iz gornjega popisa još se vidi da je trinaest splitskih bratovština nosilo ime Majke Božje, po tri sv. Petra i sv. Nikole, a po dvije sv. Anđela, sv. Ante, sv. Luke i sv. Sebastijana. Isto su tako u pojedinim splitskim crkvama imale sijelo po dvije, tri, pa i četiri bratovštine. Ne znamo za svaku u kojoj je crkvi osnovana, pa ovdje spominjemo samo da su po dvije djelovale u crkvama Sv. Duha (Sv. Duha i Kršćanskoga nauka) i sv. Filipa (Dobre smrti i Sv. Omobona), tri u crkvi Sv. Križa (Sv. Križa, Anđela Stražanina i Gospe od Zdravlja), a po četiri u crkvi sv. Frane na Obali (Neoskrvrnenoga Začeca B. D. M., Gospe od Zrnovice, Sv. Fabijana i Sebastijana, i Sv. Ante Padovanskoga) i u katedrali (Sv. Sakramenta, Sv. Duje, Sv. Anastazija i Sv. Josipa). Ove posljednje bile su od osobitoga značenja za katedralu, jer se za svaki od četiriju oltara, koliko ih je onda u njoj bilo, u svemu brinula ona bratovština koja je nosila njegovo ime.³¹

Začudo su u Splitu utvrđene samo četiri obrtno-zanatske bratovštine (po jedna brodar, bombardijera, obučara i krojača), dok su drugi dalmatinski gradovi imali razmjerno više sličnih staleških korporacija, npr. Zadar preko dvadeset,³² a Dubrovnik petnaest.³³

Spomenimo i to da se Vijeće zajednice građana i pučana sastajalo u dvorani jedne bratovštine (*in Sala Domus Fratraliae Sancti Spiritus ad sonum Campanae ut moris est*).³⁴

Nadbiskup Stjepan Cosmi propisao je u sinodalnim konstitucijama posebne naredbe za laičke družbe koje ponešto osvjetljaju stanje splitskih bratovština krajem XVII. stoljeća.

Među svima u gradu najveći je ugled uživala i prvenstvo pred svim ostalima imala Bratovština Tijela Kristova, kojoj posvećujemo ovu radnju.

MATRIKULA BRATOVŠTINE TIJELA KRISTOVA U SPLITU

naslovom *Matricola della Veneranda Scuola del Santissimo Sacramento di Spalato*. Knjižica je formata 22,8 × 17 cm, a debela je 1 cm. Ukoričena je i uvezana u crvenu kožu. I prednja i stražnja polovica jednako su izrađene. I jedno je, naime, i drugo polje uokvireno i križem podijeljeno svako na četiri jednaka dijela. U sredini, u ovalu je bijela hostija nad crnim kaležom, oko kojega izbijaju zlatne zrake. Na uglovima uokvirenih polja ispala su ili su otrgnuta srebrna dugmeta s promjerom od 17 mm.

Naslov Matrikule napisan je rukom ispod polikromatične slike, koja ispunja čitavu prvu stranu otvorene knjižice. Slika prikazuje tijelo Isusovo, što ga drže dva anđela nad grobom ispod križa. Knjižicu je ispisalo šest raznih ruku na bijeloj pergameni. Prva ruka do šesnaestoga, a ostalih pet ruku od šesnaestoga do dvadeset i prvoga lista. Iza toga ima još petnaest listova rezerviranih za možebitne izmjene i dopune. Svaka ispisana stranica broji po 28 redaka teksta.

Knjižica sadrži najstariju sačuvanu matrikulu Bratovštine Tijela Kristova u Splitu, ali ne u originalu nego u prijepisu. Ovaj je nastao poslije 1580. godine, vjerojatno u XVIII. stoljeću, jer za tu matrikulu piše u inventuru Bratovštine iz 1704. godine da je nova i srebrom ukrašena (*una madrigola nova guarnita d'argento*).³⁵ Prepisao ju je Andrija Grisogono, zamoljen od županâ Alberta Papalića i Jeronima Ugolinija, koji su onda bili na čelu Bratovštine.³⁶

³¹ FARLATI, *n. dj.* III, str. 546.

³² CVITANOVIC, *n. dj.*, str. 460—462.

³³ VOJNOVIC, *n. dj.* II.

³⁴ NOVAK, *Pov. Spl.* II, str. 234, 492.

³⁵ Dodatak C, koji je autor na kraju ove radnje priložio, ne možemo iz tehničkih razloga u BS donijeti — Ur.

Osobito živ interes za bratovštine pod naslovom Tijela Kristova ili Sv. Sakramenta ili Sv. Euharistije vladao je u XV. stoljeću.³⁷ Tako je i u Splitu 3. prosinca 1491. godine nekoliko građana odlučilo ustanoviti bratovštinu kojoj će biti glavni cilj pratiti Svetotajstvo svaki put kad ga svećenik bude nosio bilo kojemu bolesniku. U tu svrhu su sastavili spomenuta pravila ili naredbe (*constitutiones*), koje su nakon potvrde od strane nadbiskupa Bartula Averoldija i gradskoga kneza Fantina Pizzamana izdane 1492. godine.³⁸ Ta su se pravila imala pročitati svakome koji bi htio stupiti u novu bratovštinu.

Prvi član toga pravila ili statuta određuje da svi bratimi koji se nađu u Splitu moraju na znak zvona poći u katedralu, uzeti svoje duplire, upaliti ih i prateći Svetotajstvo držati ih goruće sve do bolesnikove pričesti.

Isto tako bratimi su dužni pratiti Svetotajstvo na procesiji Velikoga petka od crkve sv. Marije do pokopanja Gospodinova u katedrali, na procesiji Tijelova i u crkvi na izloženju Presvetoga kroz osminu tijelovske svetkovine.

Kad umre neki od bratima, svi moraju prisustvovati njegovu sprovodu s duplirima. Umre li pak koji član porodice nekog bratima, ispratit će ga sa svijećom od četiri unce. Prekršitelji bilo koje od navedenih dužnosti kažnjavaju se globom od jedne lire.

Umre li bratim izvan Splita, kopnom daleko do pedeset a morem do sto milja, ždrijebom će se odrediti potreban broj bratima koji će mu dovesti tijelo u grad. Ždrijebani nose sve troškove oko prijenosa osim hrane, koja pada na teret pokojnikov ostavštine. Ako je pak pokojnik bio siromah, taj trošak podmiruju svi bratimi skupa osim onih koji su bili ždrijebani. U slijedećim takvim slučajevima isključeni su od ždrijebanja već izdrijebani, i tako to ide dalje dok se svi ne izredaju.

Bratimi su također dužni providjeti hranom i svim potrebnim bratima zaražena kugom. Troškove plaća bolesni bratim, a ako umre, njegovi baštinici. Bratimi se imaju pobrinuti da takav bolesnik bude providen i vjerskim utjehama, a umre li, i pristojnim sprovodom, ako ga vlast ne zabrani zbog pogibelji od zaraze.

Svake godine skupština bratima većinom glasova bira časnike bratovštine, tj. dva župana i dva gastalda. Župani upravljaju, vode brigu o svim stvarima, zapovijedaju gastaldima i drugim bratimima prema potrebama. Gastaldi pak slušaju župane i pomažu im.

Novi članove prima skupština većinom glasova. Pod prijetnjom globe od dvije lire nitko ne smije očitovati ako je na skupštini nešto kazano protiv kojega kandidata. Sinovi bratima mogu se primiti samo ako vode kućanstvo odijeljeno od oca. Ne smiju se primiti javni suložnici, lihvari, svetogrdnici, trgovci svetinjama, krivovjerci ni slični javni nepokajani grešnici. To isto vrijedi i za one koji su s nekim u zavadi, a neće se pomiriti. Ako je pak bratim u svađi s nekim, ne smije pratiti Presveto Tijelo Kristovo. Postupi li protivno, svaki će put platiti dvadeset solada globe.

Nastane li spor između bratima oko vrijednosti veće od pet lira, oni se moraju uteći arbitraži drugih bratima. Svaka će stranka izabrati po jednoga arbitra. Ako se ta dvojica ne slože, stranke će suglasno izabrati trećega ili jedna i druga po nekoliko njih. U tom zadnjem slučaju baca se kocka na sve te, pa na koga padne kocka, taj će presuditi spor zajedno s onom prvom dvojicom izabranih. Ako koja od stranaka ne bude zadovoljna takvom presudom, može se uteći redovitom sudu. Ali, preskoči li opisani red arbitraže, platit će globu od dvadeset solada.

³⁶ V. početak talijanskoga teksta Matrikule u arhivu Spl. Kaptola.

³⁷ *Enciclop. ital.* XI, str. 125, Milano 1931.

³⁸ Možda su te naredbe bile tiskane kao jedna od naših inkunabula. Nadbiskup Cosmi je naime čitao da su one *editae*, što je biskup Bijanković preveo *dane na svitlo*, 1492. godine [*Constitutiones Synodi Dioeceseanae Spalatensis a Stephano Cosmo in Synodo habita 1866* (editio secunda), str. 92, Spalati 1875.]

Uvrijedi li bratim bratima riječima ili djelima, osudit će se prema težini uvrede i ocjeni većine sakupljenih bratima. Ako uvreditelj traži oprost prije izrečene osude, kazna se ima ublažiti.

Upadne li koji bratim u kakav od zločina gore navedenih kao zapreke za primanje u članstvo, ima se do tri puta ljubazno opomenuti. Ne poslušna li, većina će mu bratima odrediti rok za popravak, ali kroz to vrijeme ne smije pratiti Gospodina. Ustraje li i dalje u javnom grijehu, bit će svečanom dekretom izbačen iz bratovštine.

Cim se netko primi u Bratovštinu, mora se dati služiti misa na čast Sv. Trojstva za dobar početak i ustrajnost do konca. Novoprimitljeni ima na toj misi predati Bratovštini duplir od dvije librice težine. Od toga časa je vezan na statut i na sve odluke Bratovštine.

Bratovština će imati kapelana, koji će biti dužan služiti misu svake nedjelje i na glavne blagdane po odluci župana. Tko ne dođe na te mise, mora platiti svaki put četiri solda. Tko se ne odazove zvonu i ne bude pratio Svetotajstvo kad se nosi bolesniku, platit će svaki put jedan solad.

Tko se, izbran od većine, ne bude htio primiti službe prokuratora, župana ili gastalda ili se odreče prije navršena vremena, platit će pet lira globe i bit će dužan preuzeti službu. I tako svaki put.

Detaljirane sankcije protiv prekršitelja pravila bile su običajne u svim našim matrikulama te su u nekim prilikama u starije doba imale gotovo snagu kaznenog zakona.

Nova udruga uređena po tim pravilima stekla je ubrzo naklonost Splitskana, tako da je već četiri godine nakon ustanovljenja odlučila podignuti vlastiti dom. Desetoga studenog 1495. godine nadbiskup Averoldi, uz pristanak kaptola, dopustio je Bratovštini sagraditi nad malim grobljem iza crkve sv. Duje blizu Zdorija *albergum unum seu cameram*. Osim toga joj je dopustio uzidati na istom groblju dvije grobnice, jednu za bratime a drugu za strance. To zato jer je nova bratovština, kao i sve ostale, smatrala jednom od najprečih briga kako dobiti vlastitu grobnicu.³⁹ Nadbiskup je dozvolio uslovio slijedećim uvjetima: Prvo, Bratovština će svake godine na Tijelovu dati katedralnoj sakristiji dvije librice izrađena voska (*libras duas cerae laboratae*). Drugo, Bratovština će za svojega kapelana morati uzeti jednoga od svećenika koji pripadaju katedralnom kleru, i prikazati ga nadbiskupu, da ga ovaj potvrdi. Treće, katedrali prema običaju pripadaju *tapetia aliaeque res efferendae cum corporibus defunctorum*, bili ti pokojnici bratimi ili stranci. I četvrto, ako bi bratimi odlučili sagraditi sebi drugdje udobniju kuću i ostaviti svoje grobove, i ti grobovi i ona kuća grobova pripast će katedrali bez ikakve odštete.⁴⁰

Prema onome što ćemo za kasnija vremena ustanoviti, smijemo vjerovati tvrdnji da je ova bratovština odmah u svojem početku bila mješovita sastava s obzirom na stalež bratima, tj. da je u njoj bilo i pučana i plemića, a i obrtnika ili zanatlija. Isto je uvrđeno i u drugim našim gradovima za bratovštine Sv. Sakramenta, premda je istodobno u tim gradovima bilo obrtničkih ili zanatlijskih korporacija.⁴¹

BRATOVŠTINA U XVI. STOLJEĆU

Brojne ostavštine i legati uskoro znatno povećavaju pokretni i nepokretni inventar Bratovštine. Prvi poznati nam takav doprinos došao je od Katice Lolicke, kada je 1500. godine ostavila bratimima svoju kuću kod gradskih zidina na obali.⁴²

³⁹ A. S. N. (S) 102, Stampa per le Vener. Scuole e Conventi di Spalato contro il Vener. Capitolo e Clero di quella città, passim.

⁴⁰ A. C. S. 259 f. 38—40.

⁴¹ CVITANOVIC, n. dj., str. 459.

⁴² A. C. S. 259 f. 1.

Stoga je Bratovština bila u stanju da 1509. godine na novu svoju građevinu postavi ploču s reljefom Tijela Kristova i natpisom: HOC OPVS FECIT FRATALIA CORPORIS CHRISTI IDVIII. Ta je ploča 1937. godine skinuta sa zida porušene stare katedralne sakristije i uzidana u zid na istom mjestu tada podignute nove sakristije i riznice. Reljef je po sudu dra Cvite Fiskovića rad istoga majstora koji je iskitio crkvu sv. Mihovila in Ripa, što je do 1906. godine postojala na Mihovilovu trgu uz vanjsko lice zapadnoga perimetralnog zida Dioklecijanove palače.⁴³

Isto tako je Bratovština prvih decenija XVI. stoljeća nabavila za katedralu orgulje.⁴⁴ Vjerojatno su to bile prve orgulje u Splitu.

Poznato nam je da su u XVI. stoljeću, skupa sa spomenutom Lolicom, četrdeset oporučitelja i darovatelja obdarili Bratovštinu čitavom svojom ostavštinom ili barem nekim njezinim dijelom. Premda se u očitovanjima posljednje volje te četrdesetorice mnogo toga ponavlja, njihove nam zadužbine pružaju nekoliko jedinstvenih i zanimljivih podataka o testatorima i testiranim objektima, ocrtavaju nam također odnos društva prema jednoj religioznoj ustanovi i njezin odnos prema društvu na prijelomu između srednjega i novoga vijeka.

Iz tih oporuka i oporučitelja slijedi da je Bratovština u prvom vijeku svojega postojanja oporučno dobila dvadeset i četiri kuće, barem toliko komada zemljišta, dva dućana, nešto novaca i drugih pokretnina te da je zato bila dužna dati izgovoriti svake godine oko tri stotine, a jedanput zauvijek preko četiri stotine misa. To dokazuje, da je kod građana nastavila uživati veliki ugled i puno povjerenje. Uza sve nevolje i osiromašenje koje je grad u XVI. stoljeću doživio i snosio, najviše zbog turske okupacije jednoga dijela splitskog polja i zbog turske učestale pljačke i gerile u ostalim dijelovima gradске jurisdikcije, začuđuje da je jedna od mnogobrojnih sličnih crkvenih ustanova dobila toliko vrijednih legata od svih društvenih razreda, od pučana i plemića, od običnih svećenika i kanonika, pa i od picokara i stranaca naseljenih u Splitu.

Od četrdeset testamentarnih dobročinitelja Bratovštine bilo je šesnaest muškaraca i dvadeset i četiri žene. Od svih tih četiri su petine nosile narodno hrvatsko prezime, dok su ostalih osmero s nehrvatskim prezimenom doseljeni stranci (iz Pulje, s obale jezera Garde i drugih talijanskih krajeva, a jedan iz Omiša).

Ne znamo od kada do kada su pojedini od nabrojanih nasljedstava i zavještaja bili u posjedu Bratovštine, jer je ona, kad god joj se isplatilo, prodavala ili na drugi način otuđivala baštinjena dobra, ukoliko joj oporučitelji to nisu izričito zabranili. Nadbiskup Andrija Cornelius bio je doduše u svojim konstitucijama 1535. godine naredio svim beneficijama i bratovštinama da sastave inventare svojih pokretnina i nekretnina.⁴⁵ Naša ga je bratovština vjerojatno poslušala i tokom vremena prvotni inventar nadopunjavala, ali nam nije do ruku došao nikakav popis njezine imovine iz XVI. stoljeća.

Isto tako ne znamo koliko je u tom vremenskom odsjeku Bratovština brojila članova. Poznato nam je samo da skupština od 18. rujna 1580. godine zahvaljuje Bogu što je broj bratima narastao i prema tome se povećali izdaci za vosak koji se troši na procesijama i drugim liturgijskim svečanostima. Zbog toga, a i zato jer je vosak poskupio, stvoren je zaključak, da svaki bratim uplaćuje godišnje u ime redovite članarine (*per le luminarie ordinarie*) jednu liru i četiri solda.⁴⁶ Porastu je članova sigurno pogodovala i okolnost da je ova bratovština bila jedina u Splitu koja je među bratime primala i pučane i plemiće.

⁴³ CVITO FISKOVIĆ, *Umjetnički obrt XV—XVI stoljeća u Splitu u Zbornik Marka Marulića*, str. 142, Zagreb 1950.

⁴⁴ NOVAK, *Pov. Spl.*, II, str. 327.

⁴⁵ A. S. N. (S) 2 f. 9.

⁴⁶ 1580 a. XVIII di Settembre.

Dok su *gastaldi* (*kastaldi*, *kaštaldi*) u našim primorskim krajevima bili nadstojnici koje crkve,⁴⁷ a u Dubrovniku i Zadru glavari bratovština,⁴⁸ u ovoj su oni, prema prvotnim statutima, izvršitelji naredaba župana, pa se u dokumentima tokom vremena sve manje spominju.

Stara matrikula propisuje da Bratovština mora imati kapelana. U XVI. stoljeću poznata su nam po imenu dva. Oba su splitski kanonici (Franjo Rožan 1561. i Dominik Ljubetić 1571. godine) izabrani od bratima i oba su za tu službu primali po petnaest dukata godišnje.⁴⁹

U isto nekako vrijeme utvrđuje se i pisar Bratovštine (1568. godine Jakov Vrmanić), ali ne znamo je li već tada bio stalan i plaćen.⁵⁰

Postojala je općenita praksa kod starih bratovština da se bratimi jedan put godišnje u određeni dan sakupe na obveznu bratsku gozbu. Matrikula naše bratovštine ne spominje toga svečanog ručka, ali da je postojao, doznajemo po jednom skupštinskom zaključku iz 1589. godine, koji glasi: Svi dužnici ove škole moraju podmiriti svoja dugovanja osam dana prije gozbe (*otto giorni avanti che si farra il pasto*), inače će biti izbačeni iz bratovštine i ne mogu doći na gozbu.⁵¹

Prema već navedenim konstitucijama nadbiskupa Andrije Cornelija iz 1535. godine, zajedno sa splitskim klerom i ostalim gradskim bratovštinama i naša je bila dužna prisustvovati procesiji, koja je na Svijećnicu (2. veljače) išla iz katedrale do crkve benediktinki Sv. Marije *de Taurello* zbog svečanog blagoslova svijeća.⁵²

(*nastavak u slijedećem broju BS*)

Naredbe od Zbora države splitske dane na svitlo od Stipana Cosmi, arkebiskupa splitskoga prinesene u slovinski jazyk od Mikule Blankovića, str. 138—142, In Venetia 1699.

OD DRUŽBIH I BRATINŠĆIN OD SVITOVNIH. POGLAVJE XXXII

1. Za urešenje od Crikve Katoličanske, koja okolo oblačena razlikošu svrnjiva na se pogled od zaručnika Nebeskoga, jošće se pristoje one skupšćine od svitovnih, koje skupljene pod obsluženje zakonih korisnih, veselje užiju za nastojati na dilovanja od bogoljubnosti i milošće. Njihovi početki pridobri, Naredbe svete; ali budući ovaka vrst od naravi ljudske i slabosti s prošašćem od vremena oduljujući se Bratimi od prvova naređenja, uzdržu stanovito ime i obličje, ali jedva čine kripot i dila i odviše upadaju u izgubljenje od svoga spasenja i u smučenje od ostalih.

2. Dakle svitujemo u Gospodinu pripomljivo i nutkamo svih, koji su upisani u ovakove Družbe, da dobro obsluže zakone, nauke i naredbe određene u početku njihovu i da čine, da se od drugih obslužuju. I oni koji imaju vladanje, to jest Oficijali, u pristupljenju neka strasno iziskuju pedipsanja bez nikakova gledanja. Da njihovo obsluženje uzdrži se, ali da se ponovi, dva puta na godišće neka se štiju u skupu punomu od Bratimih. Koji ulizuju u Bratinšćinu, neka ne budu dovedeni po srići, ali po kojoj drugoj svitovnoj ljubavi, nego od same požude od poštenja Božjega i od spasenja od Duš. Neka štiju Naredbe i neka ih stave vanka za obslužiti za korist i čast od Družbe. Da bi se oni dan ispovidili i pričestili, moglo bi se ufati, da s pomoću Božjom ostala bolje bi odgovorila na dobar početak.

3. Stili smo s naslađenjem Naredbe od Družbe od Tila Isukrstova od ove naše Crikve Metropolitanane dane na svitlo godišće 1492. pod srićom Arkebiskupa Bartolomeja Averolda, blažene spomene, zaistinu izvrsne i pune od Duha Božanstvenoga. Da se stave u dilo i obratu se u običaj od Bratimih, koliko bi bilo uljudno lišće od ove skupštine, koliko dostojno od prisvetoga imena Isukrstova, kojim je urešeno! Hvale stanovito ne male dostojno jest verno sluzenje od dobar i nastojanje za uzmožiti svetu pratež. Da ništo veće išće Isus Isukrst od svojih Družbenikov, to jest pripravu od duha i urešenja od kripotih. A zašto osobito njihovo određenje jest združevati Tilo Isukrstovo, kad se nosi Nemoćnikom, ovu službu neka ne propuščaju činiti priblagomu Udilitelju od svih dobar.

4. Jednokupno neka se ne primaju u broj od Bratimih, koji ne znaju Nauk kršćanski, zli od huda života, ali oskvrnjeni kojom trohom od zla glasa, očitni grišnici, bludnici. I ako se takovi učine pokle budu upisani, neka se dvignu.

5. Neka isprose podpuno prošćenje od Svetoga Oca Pape, najmanje na Svetkovinu od imena od Crikve i tad neka svetom pokorom grihe operu i pokripe se svetim Sakramentom od Eukaristije. Ca jošće vele želim, da oni učine na Blagdane Porođenja Gospodinova, Duhov i od Uznešenja Blažene Dvice.

⁴⁷ MAZURANIĆ, n. dj. str. 489.

⁴⁸ VOJNOVIĆ, n. dj. II, str. 1; CVITANOVIĆ, n. dj. str. 459.

⁴⁹ A. C. S. 185, zadnji prilog f. 5.

⁵⁰ A. C. S. 187 f. 26—27.

⁵¹ A. C. S. 185, zadnji prilog f. 7.

⁵² FARLATI, n. dj. III, str. 449.

6. Vele bi prudilo za spasenje od duš, da redovnici, Kapelani od istih Bratinščin, kadgodir govore Mise u dni svetačne u Kapelah, da zazovu svu Braću i izvan govorenja od Ispovidi, od Očenaša i Zdrave Marije i ostaloga, da učine koji kratak i prijateljski razgovor, u komu da nauče Družbenike kadgodir uvižbati ih za primati dobro Sakramente i ponutkati ih za bižati grihe i zagrliti kriposti. Za služiti se vele bi dobar bio libar večekrat hvaljeni od oca Agnelli, iz koga svaki dan mogu se vaditi podobne stvari za prikorisna pripovidanja. Ovu svetu pomlju, s kojom iztiha ne mala čeljad svitovna mogu se uvižbati i dovesti na poznanje od Boga, na njegov strah i ljubav i na dila od života kršćanskoga, vele priporučamo bogoljubnosti od istih redovnikov.

7. Još iz početka od kada smo prijali ovo Vladanje želili smo uzdignuti Bratinščinu priličnu onoj, koja u Mnechiz zove se Fraterna, to jest Bratinska, za pomoć od čeljadi tužne. Ali uboštvo od mista protiviti se. Od svih redov bolja srića, koju s mirom ufamo, podati će pomoć ovomu dilu od bogoljubnosti kršćanske, s kojim se provida uboštvu i sramežljivstvu od tužnih.

8. Vele želiimo, da u Našoj Državi uvede se običaj prihvaljeni od Bratimih, koja cvate u veće Gradov od Italije, kada Bratimi skupivši se u dni Svetačne u svoje Crikvice reku Oficij Blažene Dvice, ali nje Ruzarij i druge molbe i zato uzbuđujemo ljubav i bogoljubnost od Kuratih i Kapelanih.

9. U Procesjunih neka pristupe k veloj Crikvi za sadružiti Procesjun, neka ga ne čekaju u svojih mistih, i redom i bogoljubno neka gredu i žene naponase od ljudih. Neke ne čine tašće rezgovore i neka ne nose oružje.

10. Što se pristoji za vladanje, neka nastoje Kurati, da Oficijali i Zupani virno se podnesu i neka im čestokrat naspomenu njihovo držanje. Neke oni imaju zapisanja od Ulažišća i Izašašća. Na svrhu od godišća od vladanja neka pridadu razlog po običaju. Tko se najde dužan i ne bude hotiti platiti, neka znade, da će kušati pravednu oštrinu od Prisvitlih Vladaiać.

11. Neke nastoje, da držanja učinjena i naređenja od istoga početka ili po hotinjju od bogoljubnih Virnikov, osobitom pomljom ispune se, što neka se lašnje može učiniti, neka načine jednu daščicu od istih držanjih i neka ju svejer drže pribijenu, ali obišenu na misto otkriveno, gdi može biti viđena.

12. Neke virno razdiljuju i trate dobra od Bratinšćine i neka ih čuvaju s kojom pomljom imaju.

13. Pratež ali imanje učinivši Našašće ali Inventarij neka ga u Državi Kurat podpiše, i Oficijalom neka se prida jednonu za drugim.

14. U svakoj Bratinšćini dobro naređenoj četiri libra imaju biti. U prvomu imena sva od Bratimih s dnevom i godišćem od primljenja. U drugomu sve Družbe s određenjem u njih učinjenim i odviše Naredbe od Pohojenja, koje se pristojie ovoj Družbi. U trećemu dobiti istine i sumljive, iziskovanja i izašašće od pinez i razloge od vladanja pridani od Oficijalih. U četvrtom ostavljenja bogoljubna, te jest legati, i druge duhovne Naredbe svojim držanjem i ispunjenjem od njih neka se upišu.